

KÁLI ANITA

A FORRADALOM ELŐTT

GELLÉRT ENDRE: GALILEI, 1956

Véletlenszerűen legendás, hogy éppen Németh László Galilei-drámája, a kiegyezés és megalkuvás viszonyát egy kora újkori helyzetben kipróbáló dialógus vált a forradalom kirobbanásának népszerű narratívájává. A cselekménytelen drámaiságot Gellért Endre lélektani pontossággal alakította színházzá, mely a történelmi helyzetben váratlanul összetett jelentéssel telítődött.

AZ ELŐADÁS SZÍNHÁZKULTURÁLIS KONTEXTUSA

Benedek András, a Nemzeti Színház dramaturgja 1952-ben azzal a javaslattal kereste fel az akkor leginkább fordításokkal foglalkozó Németh Lászlót,¹ hogy írjon a színház számára eredeti darabot.² Németh olyan drámát írt, amely „kortörténeti dokumentum; akár egy barométer, jelezte öt izgalmas év szellemi atmoszférájának változásait”.³ A kész művet először 1953-ban illesztette évadtervébe a színház, s sokszoros átírás és újrakezdés, leállás és betiltás után 1955. február 7-én eljutottak ugyan az első olvasópróbáig, de csak másfél év múlva mutatták be. Az 1956-os év azonban a színházak és a kulturális élet

¹ Az 1952-es évet megelőző időszak Németh László számára a szilencium időszaka volt, az *Anna Karenina* fordításának sikere után azonban újabb fordítói megbízásokat kapott, valamint kitüntették József Attila-díjjal is. FÜZI László, *Alkat és mű. Németh László 1901–1975* (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2002), 451.

² NÉMETH László, „A Galilei együttesének”, in *Németh László: Galilei. (A dráma „pere” 1953–56)*, szerk. LENGYEL György (Debrecen: Csokonai Színház, 1994); NÉMETH László, *Homályból homályba. Életrajzi írások* (Budapest: Magvető Kiadó–Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977); ILLÉS Endre, „Egy vacsora emléke”, *Élet és Irodalom*, 1976. ápr. 17., 11; BENEDEK András, „Mégis mozog. (A Galilei története)”, in BENEDEK András, *Színházi műhelytitkok. Tanulmányok*, 27–83 (Budapest: Magvető Kiadó, 1985).

³ BENEDEK, „Mégis mozog...”, 27.

számára is változásokat hozott.⁴ Ebben a változásokat ígérő légkörben a *Galilei* harmadszorra is műsorra tűzték: 1956. szeptember 5-én rögzítették, „hogy a Katona József Színház első bemutatója a *Galilei* lesz”, majd szeptember 18-án előlről kezdődtek a próbák, részben új szereplőkkel.⁵ A drámát először a forradalom kitörése előtt három nappal játszották a Katona József Színház színpadán,⁶ ami szinte kizárólagossá teszi azt a véleményt, mely szerint a Németh László-mű az államszocialista színházban működő kettős beszéd⁷ vagy sorok között olvasás technikájának sajátosságai miatt kiemelkedően fontos, ugyanis Galilei perét az ötvenes évek hatalmi berendezkedéseinek allegóriájaként értelmez(het)ik.⁸

Az előadás bemutatója után két hónappal, a színház helyreállítását követően, 1956. december 25-től játszották ismét.⁹

DRAMATIKUS SZÖVEG, DRAMATURGIA

A dráma 1956 októberéig több változtatáson ment át, s ezek közül az utolsó felvonás két változatának ténye, illetve a két negyedik felvonás közötti kü-

⁴ Lásd például: [n. n.], „Írók és művészek memoranduma 1955 októberében”, *Literatura* 15, 1–2. sz. (1989): 8–10.

⁵ BENEDEK, „Mégis mozog...”, 72.

⁶ „A bemutatón ott volt Révai József, az MDP Politikai Bizottságának tagja, Darvas József, népművelésügyi miniszter, Jóború Magda, az oktatásügyi miniszter első helyettese, Darabos Iván, népművelési miniszterhelyettes, továbbá kulturális életünk számos kiválósága.” MTI, „A *Galilei* bemutatója a Katona József Színházban”, *Szabad Nép*, 1956. okt. 21., 181.

⁷ JÁKFAI Magdolna, „Kettős beszéd – egyenes értés”, in *Művészet és hatalom. A Kádár-korszak művészete*, szerk. KISANTAL Tamás és MENYHÉRT Anna, 94–108 (Budapest: JAK – L'Harmattan Kiadó, 2005).

⁸ Az inkvizíció és Galilei szembenállása, a per motívumán kívül alátámasztják az állítást a következő szövegrészletek: „GALILEI: De azért szívesen vennék egy látcsövet, amellyel olyan századba látni, ahol az igazság meglátásával véget ér a tudós dolga, s az igazságnak, hogy élhessen, nem kell hazudnia.” NÉMETH László, „Galilei”, in NÉMETH László, *Drámák*, 30 év, 163–281 (Budapest: Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977), 179. „A tudósnak vallatnia kell a világot, s ha más világ nincs, hát azokat, akik őt vallatják – a csúzáit, a hóhérait. Énnekem odabenn – ezzel tán nem árulok el titkot – gyakran az volt az érzésem, hogy ez az egész pör, kihallgatások, alkuk, fenyegetések: valami lázalom”. Uo., 276. „MACULANO: Tán ott kezdem, hogy április 24-én, az ügyész páter jelenlétében – extra jure – fölkerestem a vádlottat szállásán, és sikerült belátatnom vele, hogy könyve és védekezése közt olyan ellentét van, amelyet csak a beismerés bizonyos fokával lehet enyhíteni.” Uo., 230–231. „Figyelmeztetek, hogy a töredelem sokat könnyítene helyzeteden. A Szent Törvényszéknek a megátalkodott tagadóval szemben keserves kötelessége van.” Uo., 238.

⁹ „A karácsonyi ünnepek alatt hosszú hetek némasága után ismét megnyitották kapuikat a budapesti színházak. Az Operaház a *Bánk bánt*, az Erkel Színház a *Hunyadi Lászlót*, a Nemzeti Színház kamaraszínháza, a Katona József Színház Németh László *Galilei* és Illyés Gyula *Fáklya-láng* című darbjait adta.” [sz. n.], „Karácsonyi kapunyitás”, *Esti Budapest*, 1956. dec. 28., 2.

lönbség a legjelentékenyebb. A *Galilei* 1953-ra nyerte el elsődleges formáját, és Németh László (valamint Benedek András) beszámolóai alapján Szentendrén Gellért Endrével és Major Tamással is kiegészülve közösen dolgoztak a darab néhány apróbb változtatásán.¹⁰ Ők négyen gyakorolták a színházi öncenzúrát,¹¹ hiszen az első variáns „megalkuvásra tanít, hisz’ mindenki hiheti, hogy neki még fontos végezni valója van a világban. Ez az érv persze, nem egészen helyes: egy nagy közösségi kincs, amely velünk vész, igenis lehet olyan súly, amely a legfényesebb becsületérzést is lenyomja.”¹² Az első változat Németh szerint jobban „megfelel a történeti igazságnak” és „tisztább, egyszerűbb”, a másodikban viszont Galilei „belátja, hogy a tudomány nem egy elme dolga, s azért, amit hite szerint, csak ő tudott, kár volt odadobnia az üdvösségét”.¹³ Az alak kritikus megítélését segíti az a tény is, hogy az ifjú Torricellivel való találkozás jelenetében egy, csak önmagával törődő, a tanítvány szakmai kérdését meg sem halló idős embert látunk magunk előtt. Az 1956-os októberi előadásban a negyedik felvonás 1955-ben írt szövegvariánsát használta a társulat.

A RENDEZÉS

Gellért Endre rendezése azért „mesteri és mintaszerű teljesítmény”,¹⁴ mert a Németh László-i „papírszínház” gondolati-érvelő párbeszédeit a lélektani realista színház eszközeivel szólaltatta meg – ebben rejlett a rendezés kínálta

¹⁰ „Fölvoltstam egy-egy jelenetet; ők előálltak a kifogásaikkal, én védtem a védendőt, s a legközelebbi »ülésre« megpróbáltam úgy építeni bele a műbe jogos óhajukat, hogy attól gazdagabbá válják. [...] A változtatások végeredményben lényegtelenek voltak, a jelenetek rendjét például sehol sem bontottuk meg, de sok haszontalan elem kiesett, a darab felülete fényesebb, csiszoltabb lett, kipolírozódott két másik agy korongjára.” NÉMETH, „A *Galilei* együttesének”, 22.

¹¹ „Háromszor ígérték meg, hogy nem kérnek többet s mindig új kívánságokkal álltak elő; a legutóbb például azzal, hogy Castelliből negatív alakot csináljak.” [n. n.], „A *Galilei* története Németh László életrajzában”, in LENGYEL, szerk., *Németh László: Galilei...*, 41.

¹² „Épp ezért kaptam az ismeretlen helyről jövő kifogáson, hogy a negyedik felvonást újra kelene írni, mert megalkuvásra tanít, hisz’ mindenki hiheti, hogy neki még fontos végezni valója van a világban. Ez az érv persze, nem egészen helyes: egy nagy közösségi kincs, amely velünk vész, igenis lehet olyan súly, amely a legfényesebb becsületérzést is lenyomja. [...] Én azonban elfogadtam az érvet, amely megengedte, hogy a darabot a történelmi igazságtól eltérőbben, de önmagammal összehangzóbban fejezzem be. A mostani befejezés szerint a megtört Galileit jó hírek és mentő érvek fokról fokra fölélesztik, az ifjú Torricelliben megérett csalódással is szembeszáll, de amikor látja, hogy egy fizikus lángelmével áll szemben, akiben a tudomány nélküle is tovább hajt, belátja, hogy a tudomány nem egy elme dolga, s azért, amit, hite szerint, csak ő tudott, kár volt odadobnia az üdvösségét.” Uo., 37.

¹³ NÉMETH, „A *Galilei* együttesének”, 23.

¹⁴ KESZI Imre, „»*Galilei*«. Németh László drámája a Katona József Színházban”, *Népszava*, 1956. okt. 21., 5.

feszültség.¹⁵ Formanyelvére jellemző, hogy miközben „ő maga szinte eltűnt az előadás mögött”,¹⁶ „fáradtságos munkával kereste meg azt az optimumot, ami a szerep igényeiből, a színész képességeiből és fizikai adottságaiból kifejthető”.¹⁷ A rendezésben Gellért „döbbenetes erővel hozza felszínre a darab, belső, rejtett, látszatra sokszor cselekménytelen drámaiságát. Galileinek és ellenségeinek érvei szikrázva csapnak össze, az elvont gondolatok kitapintható igazságokká, eleven érvekké, reális erőkké válnak a színpadon”.¹⁸ A darab ritmusát a klasszikus dramaturgia szabályai adták: egyenletes ívben, crescendo-szerűen épült fel a harmadik felvonás tetőpontját alkotó, az inkvizíció bőrtönében zajló jelenet. A pontos alaposággal kimunkált előadásban a rendező az atmoszférakeltés eszközeivel is igyekezett felerősíteni azt a drámaiságot, amely tehát nem elsősorban a cselekmények fordulatai, hanem a két igazságrendszer között lévő ellentét révén teremtette meg a drámai feszültséget.¹⁹ Németh László művében elsősorban eszmei, erkölcsi vagy lélektani szintéren artikulálódtak a legerőteljesebb konfliktusok, így a rendező mind a játéktér, mind a jelmezek tervezésében és megvalósítása során érzékeltette a fennálló ellentéteket, de elkerülte a parabolisztikusságot.²⁰

¹⁵ Németh az érvelést, a reflexiót tekinti a művészi ábrázolás lényegének, és a teljes életillúzió megteremtése nélkül az olvasó/néző számára nem lenne hiteles a közölt gondolat: „Úgy dolgoztam, mint a festő, aki tájat, csendéletet fest, de közben arra is vigyáz, hogy kedves absztrakt idomai, a kúpok, a gömbök, ívek a kép mögött szép kemény rendbe szövetkezzenek...” NÉMETH László, „A Villámfénynél felújítóink”, in NÉMETH László, *Megmentett gondolatok*, Németh László munkái, 273–290 (Budapest: Magvető Kiadó–Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975), 281.

¹⁶ BENEDEK, „Mégis mozog...”, 75–76.

¹⁷ Lásd az előadás próbáján készült beszámolót: „Mikor Bessenyei – Galilei – beszélni kezd, Gellért Endre, a darab rendezője félbeszakítja. Azt magyarázza, hogyan adja vissza a színész ezt a hangulatot. [...] Háromszor, négyszer próbálják ugyanazt a pár mondatot. Bessenyei beszéde a rendezői utasítás szerint kicsit meggyorsul, hangosabb, azt is érzékelteti, hogy szörnyű fásultságból megpróbál kimozdulni.” [P. Zs.], „A Galilei és a Varró Gáspár próbáján”, *Népszava*, 1956. okt. 10., 9.

¹⁸ HÉRA Zoltán, „Németh László drámája a Katona József Színházban”, *Népszabadság*, 1957. febr. 19., 4.

¹⁹ Vö. Gellért Endre rendezéseire jellemző, hogy a rendezést elsősorban a hiánytalanul összeillesztett rendszer művészi létrehozásaként érthetjük: „Második elemista voltam, amikor egy este nagyanyámmal kibirítottunk az asztalra egy gombokkal teli fiókot. A gombok kicsik és nagyok, kővérek és soványak, fehérek és feketék és színesek, ott domborultak nagy összevisszaságban. Akkor megkezdődött a válogatás anyag, forma és nagyság szerint. S mire éjfél lett, nemcsak a gombokat sikerült csoportosítani, de én is összeállíthattam életem első gombegyűjtését az osztálytársaimmal megvívandó gombcsatához. Ez az első rendezői emlékem. Mert ha ma hozzáfogok egy rendezéshez, az első, amit meg szeretnék teremteni a színpadon: a rend.” GELLÉRT Endre, „Helyünk a deszkákon”, in GELLÉRT Endre, *Helyünk a deszkákon. Gellért Endre színházi írásai*, szerk., jegyz. MOLNÁR GÁL Péter, Székénétéka, 23–29 (Budapest: Népművelési és Propaganda Iroda, 1982), 23–24.

²⁰ „Történeti tárgyú darabnál a legtöbb rendező számos eszközzel igyekszik fölhívni a közönség figyelmét, hogy »a te ügyedről van szó«. A Galileinek azonban valamennyien éreztük vészjelző aktualitását”. BENEDEK, „Mégis mozog...”, 76.

SZÍNÉSZI JÁTÉK

Az időződő Galilei szerepét Bessenyei Ferenc²¹ kapta meg, és a kritikai visszhang hosszú várakozás, egy évnyi nem-játszás utáni újrakezdéskor nem pusztán Gellért Endre rendezését,²² hanem az ő alakítását ítélte meg pozitívan. Több kritika szerint „Galilei alakja és sorsa betölti a drámát”,²³ így Bessenyei alakítása egyértelműen az előadás legsúlyosabb színészi teljesítménye. Az ötvenes évek elején Othellót, *Az ember tragédiája* Ádámját, valamint Dózsa Györgyöt játszó, 1962-ben pedig a brechti Galileit alakító Bessenyei pályáján a Németh László-i szerep megformálása „élete egyik csúcspontja”.²⁴ Játékának igazságára többen rámutattak, hiszen a „dráma lényegét” megragadva volt képes alakítani az erkölcsi kétségek között őrlődő tudóst. Az előadás mellékszereplői között „felejtethetetlen, emlékezetbe vésődő figur[át] azonban nem sokat” találhatunk,²⁵ ennek ellenére a kritika viszonylag elismerő bírálatokat fogalmazott meg. Rajz János írnok-alakításában például a „második felvonásban az egész figura valóban egy »szomorú kéz«, a harmadikban hitvány féreg, dermesztően reális besúgó, lakáj”.²⁶ Mátyai Lajos Maculano páterként a „dogma és szabadelvűség, félelem és fel-fellobbanó, majd elfüstölgő dacként ingadozó figura”,²⁷ Várkonyi Zoltán pedig remekül érezte az inkvizíció által képviselt szellemet.²⁸ A szereposztás

²¹ [n. n.], „Vallomás a szerepről: Elmondja Bessenyei Ferenc”, *Színház és Mozi* 6, 38. sz. (1956): 10–11. Érdekes és tanulságos, hogy ugyanő ugyanezzel a mondattal kezdi, ám másképp fejezi be az 1962-es *Galilei élete* kapcsán tett önvallomását: „Kell-e mondanom, milyen nehéz feladat számomra Galilei megformálása, amikor eddig többségükben olyan szerepeket játszottam, ahol a robusztus termet, a dinamikus hangerő, a hősiesség volt a szerepek jellemző vonása Galileiben testetlennek kell lennem [...], mert ennek a drámának irodalmi veretű, súlyos gondolatokat hordozó szövegét sem elcsevegni, sem elszavalni nem lehet. Igen, a gondolatok hordoznak minden mozzanatot, ezeknek maradéktalan érvényre juttatása, tiszta közlése a feladatunk.” MOLNÁR GÁL Péter, *Emlékpróba* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977), 398. Vö. Kiss Gabriella, „Major Tamás: *Galilei élete*, 1962”, *Philther. A magyar színháztörténet elmúlt évtizedeinek kánonja*, hozzáférés: 2021. 08. 22., <http://theatron.hu/philther/galilei-elete/>.

²² A *Galileiről* szóló kritikák elsősorban közvetlenül az október 20-án tartott első előadás után, valamint egy évvel később jelentek meg, és elsősorban Bessenyei szerepét, esetleg a többi színész játékát igyekeztek méltatni, elkerülve a dráma értelmezésének olyan lehetőségeit, amelyet a forradalom és a későbbi tabusítások és elfojtások kontextusában is értelmezhetünk.

²³ [sándor], „A *Galilei* 63. előadása. Újra megnéztük”, *Film Színház Muzsika*, 1957. okt. 11., 26.

²⁴ KESZI, „»Galilei«...”, 5.

²⁵ HÉRA, „Németh László drámája...”, 4.

²⁶ Uo.

²⁷ KESZI, „»Galilei«...”, 5.

²⁸ „Margittai Ági lelkes és fáradhatatlan Giulietta, Kálmán György Torriccelije becsületes alakítás”. (sándor), „A *Galilei* 63. előadása...”, 26; „[A] könnyebb szerepekben pedig jól alakított Lukács Margit, Bodor Tibor és Margittay Ágnes, azonban Pataki Jenő és Kálmán György alakításai „minta nem érnék el művészetük összes lehetőségét.” KESZI, „»Galilei«...”, 5.

maga az értelmezés, Gellért Bessenyeit egy-ügyű karakterként állította Galilei figurájába, a többieknek szövegszerűen, értelmezésben, jelenlétben csak statisztaszerep jutott. A dráma dramatikusan inkább monológ.

SZÍNHÁZI LÁTVÁNY ÉS HANGZÁS

A látványtervező Varga Mátyás a történelmi drámák meiningenizmust idéző színrevitelének szokásrendjét követte, és egy, a dramatikusan tér referenciáját megidéző, Galilei korával azonosítható atmoszférát teremtett. Ennek megfelelően a színpadon megjelenített építészeti stílusok, díszletek, a belső terek, valamint a fény-árnyék viszonyai illeszkedtek az újkori látványhoz,²⁹ és hangsúlyozták az előadásban érzékelhető feszültséget.

Szembetűnő volt például a tereken uralkodó sötétség, valamint az inkvizíció pompás termeinek és Galilei egyszerű szobájának szembenállása. A színpadképet a történelmi pontosságra való törekvés határozta meg. A külső terekben a korabeli, a 17. századi Itáliát, „a Szent Péter-templom kupoláját, Róma, a pápaság, az egyházi hatalom jelképét”³⁰ láthattuk,³¹ a szobabelsőben, például a negyedik felvonás első képében Galilei dolgozószobáját, amelyet a „kevés bútor, sok műszer”, valamint a „laboratóriumjelleg” jellemezte.³² A történelmi realista koncepcióban elképzelt jelmezeket Laczkovich Piroska a karakterekhez igazította. A klérus öltözeténél jelezte: kifejező „az egyházon belüli ellentmondások szövevénye. Szembeszökően más ruhát hordott a bencés Castelli, a két dominikánus és a jezsuita”.³³ A bíborosok öltözete „első pillantásra mind egyforma, s utóbb kiderül, hogy egyénisége, vagyoni helyzete mindegyiknek más”,³⁴ a kü-

²⁹ Joseph Nicolas Robert FLEURY, *Galilei az inkvizíció előtt*, 1847, Párizs, Musée du Louvre.

³⁰ BENEDEK, „Mégis mozog...”, 76.

³¹ A dráma előkészületeivel kapcsolatban Illés Endre a következőket állítja: „A legelső jelenetnél tartott, s mielőtt hozzánk indult egy apróság éppen megakasztotta. [...] Vajon mondhatja-e a Medici-villa teraszán üldögélő Galilei, a romló látású, hetvenéves, öreg tudós: »Bizony, az én egykori hiúzszemem is csak homályos foltokat lát már arra, ahol emlékeim szerint a Lateránal kell lenni.« [...] Ferenczy Béni már a vacsora tálalása előtt figyelmesen nézegette művészeti könyveimet – s most felállt, és rögtön kihúzta az egyik kötetet. [...] A régi Rómát mutatták be az album egykorú acélmetszetei. [...] Hamarosan megtaláltuk a Medici-villát is, szerencsénk volt, szép metszet mutatta be a kertből kitarulkozó tájat – a háttérben, elmosódva, a Laterán falait. Németh László megnyugodhatott: amit elképzelt, Galilei valóban látta – vallatására várakozva – az ellenséges fellegvárat.” ILLÉS Endre, „Galilei két halála”, in *A minőség forradalmára. In memoriam Németh László*, szerk. MONOSTORI Imre, 222–225 (Budapest: Nap Kiadó, 2001), 222–223.

³² [P. ZS.], „A Galilei és a Varró Gáspár próbáján”, 9.

³³ BENEDEK, „Mégis mozog...”, 77.

³⁴ Uo.

lönbségeket a vörös szín különböző árnyalatai fejezték ki. Mivel a drámát a Katona József Színházban játszották, amely akkor a Nemzeti kamaraszínháza volt, így a színpadi tér méretének lehetőségei szerint alakították a képzőművészek a szereplők elhelyezését.³⁵

AZ ELŐADÁS HATÁSTÖRTÉNETE

Az 1956. október 23-i forradalom kitörése estéjén az előadás félbeszakadt, a színházat hetekre bezárták, a *Galilei* mégis műsoron maradt a következő, az 1957–1958-as évadban, sőt, több mint százszor adták elő. A bemutató után számos írás jelenik meg, tanulmányok és viták,³⁶ ám e szövegek többsége leginkább a *Galilei* keletkezéstörténetével, a szöveg meghurcoltatásaival foglalkozik. Ez leginkább Németh László narratívája, aki hangsúlyozni akarta: az előadás semmilyen szerepet nem játszott a forradalom kitörésében. Az előadás értelmezése szorosan összefügg a forradalmat megelőző és követő hónapok eseményeinek történeti megítélésével, kultúrpolitikai olvasataival – ezzel is magyarázható, hogy Németh László művét későbbiekben az ősbemutató fényében: „az igazságszeretet drámájaként”,³⁷ valamint a „dogmatikus erőszak áldozataként” is értékelték,³⁸ és mind az előadás, mind a dráma értelmezésének központi elemévé az ábrázolt jelenetek és az ötvenes évek közötti parabolisztikus egyezések kiemelése vált.

A negyedik felvonás első variánsával újították fel a drámát 1994. szeptember 24-én a debreceni Csokonai Színházban, Lengyel György rendezésében. Ezenkívül 1971-ben a kaposvári Csiky Gergely Színház, 1985-ben a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház is színpadra állította a darabot, majd 1987-ben (szintén Bessenyeivel a címszerepben) a Várszínházban is előadta a Nemzeti Színház társulata. Végül 1998-ban a Duna Palota, valamint legutóbb 2004-ben a Veszprémi Petőfi Színház társulata tűzte műsorára a darabot.

AZ ELŐADÁS ADATAI

Cím: *Galilei*; a bemutató dátuma: 1956. október 20.; a bemutató helyszíne: Katona József Színház (a Nemzeti Színház Kamaraszínháza); rendező: Gellért Endre (játékmester: Tatár Eszter); szerző: Németh László; dramaturg: Benedek

³⁵ Azokban a jelenetekben, amelyek a pápai törvényszék termében játszódnak, viszonylag nagyszámú szereplőgárda volt jelen a színpadon, Varga Mátyás azonban a színpadkép érdekében végül két bíborost kihagyott. Vö. BENEDEK, „Mégis mozog...”, 76.

³⁶ Például RÉNYI Péter, „Két Galilei”, *Nagyvilág* 3, 2. sz. (1958): 249–260.

³⁷ HÉRA, „Németh László drámája...”, 4.

³⁸ KESZI, „»Galilei«...”, 5.

András; díszlet- (maszk-, báb-, fény-)tervező: Varga Mátyás; jelmeztervező: Laczkovich Piroska; társulat: Nemzeti Színház, Budapest; színészek: Bessenyei Ferenc (Galilei), Pataky Jenő (Niccolini), Lukács Margit (Niccolininé), Bodor Tibor (Castelli), Mátyai Lajos (Maculano), Várkonyi Zoltán (Sinceri), Hindi Sándor (Riccardi), Margitai Ági (Giulietta), Gosztonyi János (Titkár), Pifkó Tivadar (Jacopo), Horváth József (Landolfo), Keresztesi Béla (Vilhelmo), Láng József (Rodolfo), Bagó László (Antonio), Kálmán György (Torricelli), Ungvári László (Barberini), Lőte Attila (Borgia), Raksányi Gellért (Bentivolio), Maklár János (Scaglia), Szabó Gyula (Ginetto), Sugár Lajos (Gipsius), Fenyő Emil (Zacchia), Bodonyi Béla (Agg bíboros), Baló Elemér (Inchofter atya), Darvas Ernő (Pasqualigo), Berczy Géza (Oregio), Rajz János (Írnok), Balogh László (Hóhér), Siménfalvy Sándor (Öreg szolga).

•